

GÖRAN LARSSON

GRÄNSPROVINSER

Skåne, Halland och Blekinge

Landskapens karaktär av gränsprovinser mellan Danmark och Sverige har bestämt mycket av deras öden vid krig och konflikter mellan de bägge länderna. För Danmark var landskapen mobiliserings- och uppmarschområde vid krigsföretag mot Sverige. De svenska intressena blev därmed givna; att vid krig hindra danskarna från att använda området och i förlängningen erövra landskapen.

För att förstå de krigsoperationer som ägt rum i landskapen är vägnätet av största betydelse. In och ut ur Skåne ledde tre huvudvägar. En löpte över Kalmar längs Blekinges öst- och sydkust in i Skåne varvid den delades i en väg västerut mot Helsingborg och en åt sydväst mot Lund och Malmö. En väg gick över Markaryd åt sydväst mot Helsingborg, ungefär där dagens Europaväg 4 går. En tredje väg gick längs den halländska kusten över Hallandsåsen genom Sinarpsdalen till Helsingborg. Dessa tre vägar försvarades av befästa slott och då vägen gick genom skogsmarker kunde man spärra dem med förhuggningar och andra hinder.

I samband med en svaghetsperiod i det danska riket kom Skåne och Blekinge under svensk överhöghet från 1332 fram till 1360 då kung Valdemar Atterdag återtog landskapen. Därefter följde en lång period med konflikter mellan Valdemar Atterdag och de hanseatiska städerna som med starka flottor seglade upp i Öresund och riktade anfall mot bl a Helsingborg. 1368 fick de stöd av den svenske kungen Albrekt av Mecklenburg som intog hela Skåne. I freden beslöts att hanseaterna skulle få intäkterna från Helsingborgs, Malmö, Skanör och Falsterbo slott med underlydande län fram till 1385. Avtalet hölls och 1385 var hela Skåne åter en del av det danska riket. Genom en skickligt förd politik lyckades Valdemar Atterdags dotter Margareta år 1397 få Kalmarunionen till stånd. Detta innebar att en period av fred inträdde. I mitten av fjortonhundratalet blossade dock den latent fiendskapen mellan Sverige-Finland och Danmark-Norge upp igen.

SENMEDELTID OCH SVENSK VASATID

År 1452 invaderade en svensk här ledd av Karl Knutsson Skåne. Krigståget var att betrakta som en snabb raid och man lyckades varken inta Helsingborgs slott eller Lundagård som framgångsrikt försvarades av ärkebiskopen. Staden Lund brann dock ned till stor del. Ett bondeuppbåd som försökte stoppa inkräktarna skingrades vid Dalby varefter svenskarna drog sig österut och bl a brände Åhus. Den danska hämnanden kom på sommaren samma år då kung Kristian I gjorde ett liknande härjningståg in i Västergötland – ett vanligt mål för danska attacker mot Sverige, som oftast fick nöja sig med ett segt försvar mot danska angrepp. Svenska vedergällningsaktioner riktade sig oftast mot Skåne där speciellt de norra delarna drabbades. 1508 brändes Skånes minsta stad Vä och 1510 gjorde svenska trupper under Åke Hansson Thott ett större angrepp som slutade med en dansk seger vid Fantahåla i närheten av Örkeljunga i norra Skåne. På 1520-talet utkämpades ett inbördeskrig mellan anhängare till den avsatte Kristian II och den nye kungen Fredrik I. Krigshändelserna ägde rum i Skåne och Blekinge. Vid Bunketofta lund nedkämpades 1525 en skånsk bondehär av den kungliga arméns trupper.

Under femtonhundratalet moderniserades fästningarna i Malmö och Landskrona medan Helsingborgs slott miste en del av sin betydelse. Det blev nu länsherren på Malmöhus slott som kom att leda Skånes försvar. Under det nordiska sjuårskriget 1563–1570 mellan Danmark och Sverige upprepades scenerna från tidigare konflikter. Svenska härjningståg mot Skåne och Blekinge besvarades med danska mot Västergötland. Kriget slutade med freden i Stettin 1570 som emellertid lämnade en rad tvistefrågor mellan de båda länderna olösta.

KALMARKRIGET 1611–1613

Konflikten mellan de bägge länderna blossade åter upp 1611 då Kristian IV förklarade Sverige krig och anföll med en här från Skåne mot Kalmar medan en annan här från Bohuslän gick mot Sveriges västra delar där bl a Älvsborgs fästning erövrades. Luckor i försvaret av norra Skåne utnyttjades av en svensk styrka ledd av den nytillträdde kungen Gustav II Adolf som 1612 föll in i nordöstra Skåne och som med kungens egna ord "grasserat, skövlat, bränt och ihjälslagit" i 24 socknar. Under angreppet brändes åter staden Vä. Kristian IV:s planer på att helt besegra Sverige gick om intet men svenskarna fick sluta en hård fred i Knäred 1613 inkluderande en lösen för Älvsborgs fästning om 1 miljon daler. Denna hårda fred blev i längden förödande för Danmark då den stärkte Sveriges beslutsamhet att för alltid omintetgöra hotet. Skånes läge blev alltmer utsatt och Kristian IV beslöt att förstärka försvaret av nordöstra Skåne genom att anlägga fästningsstaden Kristianstad. Detta skedde 1614 och befolkningen i Vä och Åhus beordrades att flytta dit och de gamla städerna förlorade sina stadsrättigheter.

Kristian IV:s ingripande i Trettioåriga kriget under åren 1626–1629 slutade med ett katastrofalt nederlag för Danmark och riket försvagades ekonomiskt och militärt. De gamla tvistefrågorna med Sverige bestod och från dansk sida försökte man på olika sätt motarbeta den ökade maktställning som Sverige fick genom sitt framgångsrika deltagande i kriget från 1630. Det blev alltmer klart att Sverige höll på att överta rollen som Nordens militärt ledande makt från Danmark.

HORNS KRIG 1643–1645

1643 fattades beslut i det svenska riksrådet om ett angreppskrig mot Danmark. Planen gick ut på att en här under Lennart Torstensson som befann sig i Böhmen-Mähren skulle angripa Jylland från söder, medan en annan här under Gustaf Horn skulle anfälla in i Skåne och så småningom förena sig med Torstensson i ett angrepp på Köpenhamn.

På den västra krigsskådeplatsen slog planen väl ut och Lennart Torstenssons trupper ockuperade snart hela Jylland. Adeln som skulle lett försvaret flydde till Själland och öarna och den försvarslösa befolkningen drabbades hårt av de svenska trupperna som till största delen bestod av tyska legosoldater. Den svenska armén lyckades dock inte gå över till Fyn utan blev stående på Jylland.

Den 14 februari 1644 gick den svenske fältmarskalken Gustaf Horn över riksgränsen in i Skåne med en här bestående av 8 000 man fotfolk, 3 000 ryttare och 30 lätta artilleripjäser. Hans order var att fortast möjligt besätta Helsingborg, Landskrona och Malmö för att kunna skeppa över trupper till Själland. De danska försvararna trodde att svenskarna skulle gå mot Kristianstad och organiserade försvaret därefter. Horn gick emellertid direkt mot Helsingborg där staden och slottet intogs utan strid. Därefter gick svenskarna mot Lund och på vägen uppstod strider med uppbådade bönder bl a vid Getingebro över Lödde å. Lund gav sig utan motstånd. Horn gick sedan mot Landskrona som intogs den 7 april. För att förmå danska trupper i Halland att avbryta en framryckning mot Göteborg marscherade Horn norrut och den 14 maj erövrades Lagaholms slott vid Laholm av de svenska trupperna. Efter en framstöt mot Halmstad återvände de svenska trupperna i juni till Skåne.

Ett nytt hot mot de svenska trupperna var under detta krig de friskytte- och snapphaneförband som uppträdde i de nordskånska bygderna och hotade de svenska förbindelserna med hemlandet. Friskyttarna var förband ledda av en kapten utrustad med kunglig fullmakt. Gränsdragningen mellan dessa olika beväpnade skaror var emellertid inte alltid helt klar och övergrepp och plundringar mot den bofasta bondebefolkningen var inte ovanliga.

”Göingehövdingen” Svend Poulsen värvade under detta ”Horns krig” en skara friskyttar som främst opererade i nordvästra Skåne och södra Halland och vållade de svenska trupperna en hel del besvär. Friskyttar och snapphanar skulle dock främst

läta tala om sig under Skånska kriget 1676–1679.

Kriget till lands gick inte som svenskarna tänkt sig. Gustaf Horn lyckades inte inta Malmö och den danska flottan hindrade den svenska från att bistå honom. Kristian IV gick själv över med en här till Skåne men något avgörande kom aldrig till stånd. Den 13 oktober 1644 stod ett sjöslag vid Femarn mellan den danska och den svenska flottan där svenskarna vann en avgörande seger. Sverige hade nu fått ett övertag i kriget och avsåg att under 1645 helt erövra Skåne. Från nederländskt och franskt håll ville man emellertid inte att någon av de nordiska makterna skulle få övertaget över den andre varför man tog initiativ till medling i kriget. Förhandlingar kom igång och den 13 augusti 1645 slöts freden i Brömsebro på gränsen mellan Blekinge och Småland, då Danmark bl a fick lämna Halland i pant på trettio år.

Tiden fram till 1657 användes till att förstärka den danska krigsmakten, fästningarna rustades upp och nya bestämmelser för böndernas skyldighet att sätta upp soldater och ryttare utfärdades.

KRIGET 1657–1660

1657 var Sverige invecklat i krig med Polen, Ryssland och Brandenburg. Den danska regeringen fann då tiden lämplig att förklara Sverige krig för att återta vad som förlorats 1645. Skåne förskonades i stort sett från krigshandlingar då kriget kom att avgöras väster om Öresund. I februari 1658 landsteg svenskarna på Själland efter att ha gått över isen och den 26 februari 1658 tvangs Danmark i Roskilde att sluta sin hårdaste fred där de östra landskapen Skåne, Halland, Blekinge och Bornholm gick förlorade. Karl X Gustav landsteg den 5 mars 1658 i Helsingborg.

Kriget blossade snart upp igen då Karl X Gustav gjorde ett försök att inta Köpenhamn och göra sig till herre över hela Danmark. Stormningen av Köpenhamn i februari 1659 slogs tillbaka och ny fred slöts 1660 med i stort sett samma landavträdelser som i Roskilde. En skillnad var att Bornholm återgick till Danmark efter att befolkningen gjort uppror och drivit bort de svenska trupper som besatt ön.

Från dansk sida hade man dock inte givit upp hoppet om en återerövring av de östra landsdelarna. När Sverige på 1670-talet var invecklat i krig i Tyskland fann man ett lägligt tillfälle att gå till angrepp.

KAROLINSK TID: SKÅNSKA KRIGET 1675–1679

I juni 1676 landsteg en dansk armé på cirka 14 500 man vid Råå söder om Helsingborg anförd av kung Kristian V själv och danskarna hälsades som befriare av stora delar av befolkningen. På sommaren intogs Helsingborg, Landskrona och Kristianstad. I skogstrakterna i norra Skåne och i Blekinge värvades friskyttekompanier. I

augusti erövrades fästningen i Kristianopel och i oktober Karlshamn. Den danska framryckningen mot Halland stoppades den 17 augusti vid Fyllebro söder om Halmstad där svenskarna besegrade en dansk avdelning ledd av generalmajoren Jacob Duncan. På hösten 1676 kontrollerade danskarna hela Skåne med undantag av Malmö som förblev i svensk hand.

Den 4 december 1676 stod slaget vid Lund – det blodigaste fältslaget i Nordens historia. Under en dags strid på fälten norr om Lund stupade omkring 9 000 man. Trots att den danska armén var numerärt överlägsen stod svenskarna som segrare medan danskarna drog sig tillbaka mot Landskrona. Karl XI:s egna insatser spelade en stor roll för slagets utgång, men slaget ledde inte till något avgörande i kriget.

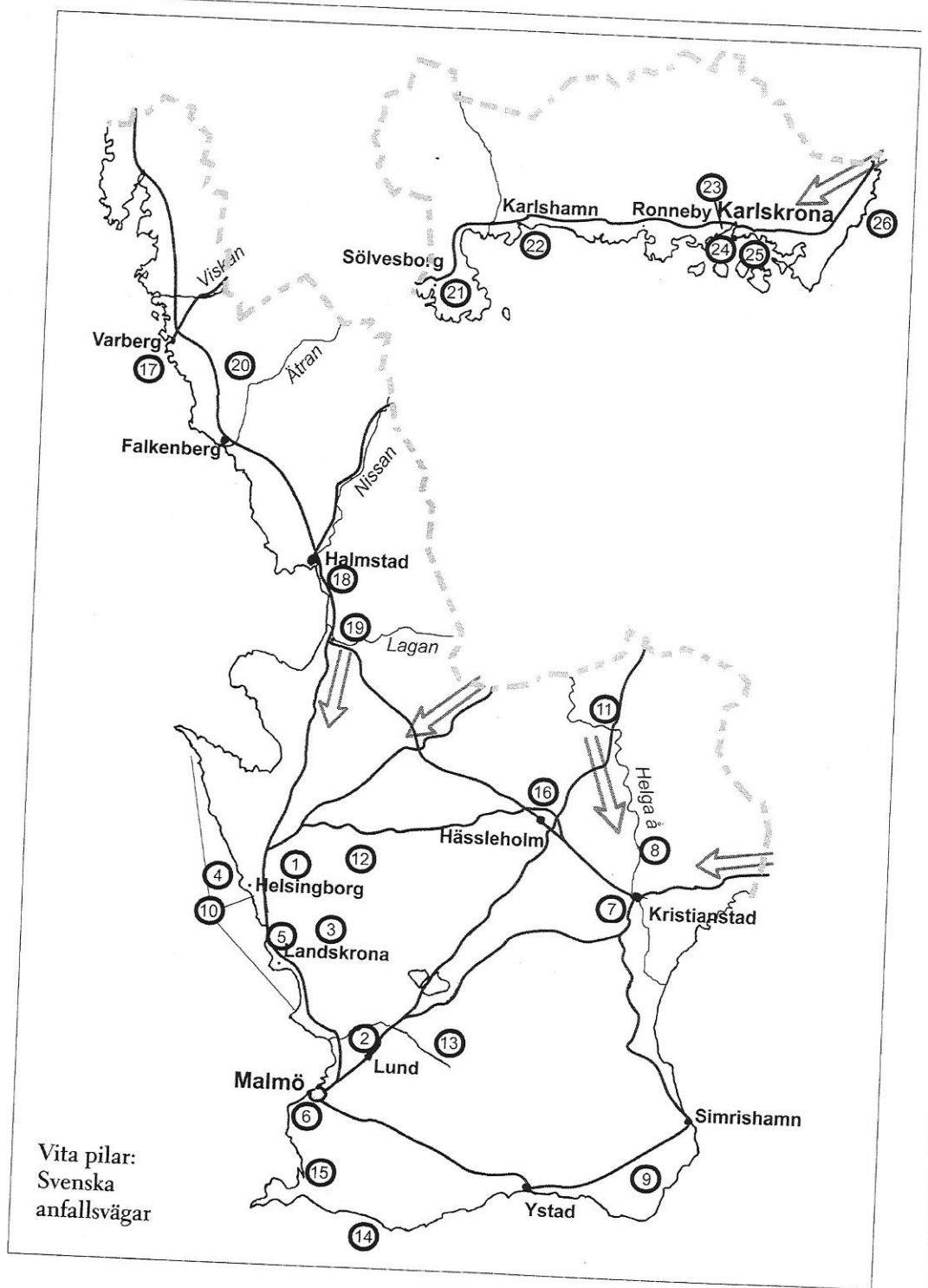
Friskytte- och snapphaneförband attackerade svenskarnas förbindelselinjer med Uppsverige och utgjorde ett stort problem. För att lösa detta problem tillgrip man en speciell metod: man gjorde ett avtal med de bofasta bönderna.

I Blekinge och norra Skåne fick bönderna under vintern och våren 1677 sockenvis underteckna en trohetsförsäkran till den svenske konungen. Bönderna förband sig att delta i jakten på snapphanar och bistå den svenska krigsmakten på alla sätt. I gengäld lovade den svenske kungen eftergift för tidigare förbrytelser som begåtts mot den svenska kronan. Karl XI höll sitt löfte och man hade mycket effektivt slagit in en kil mellan de bofasta bönderna och snapphanarna. Detta s k edskrävartåg markerade en vändpunkt i kriget. Skogstrakterna i norra Skåne spelade en central roll i kriget och skansar fanns bl a vid Sibbarp, Hönjarum och Vittsjö kring vilka hårda strider utkämpades.

Den 14 juli 1677 stod slaget vid Landskrona där svenskarna än en gång stod som segrare. Kriget blev därefter ett utnötningskrig med mindre sammanstötningar mellan danska och svenska styrkor. Speciellt västra Skåne fick lida mycket under kriget. I augusti 1678 satte en dansk strövkår eld på staden Lund vars centrala delar eldhärjades svårt. Många människor flydde till Själland. För dem som stannade kvar gällde nu att fred till varje pris – oavsett under vilken kung – var att föredra framför fortsatt krig. Under fransk ledning slöts fred i Lunds domkyrka den 29 september 1679. De tre landskapen förblev svenska.

Efter kriget inleddes en målmedveten svensk politik för att försvenska de nya landskapen. Generalguvernören Rutger von Ascheberg förordade en mild linje där man med övertalning skulle få befolkningen att be om uniformitet, alltså att få anta svenska lagar. 1681 infördes svensk kyrkoordning och 1683 svensk lag. Ett viktigt instrument för försvenskningen var Lunds universitet som upprättats redan 1668 men som stängdes vid krigsutbrottet 1676 och inte öppnades igen förrän 1682.

1680 började man på Trossö i östra Blekinge anlägga Sveriges nya flottbas, närmare kontinenten och med en hamn som blev isfri tidigare än basen i Stockholm.

1. Bunketofta lund 1525

År 1523 avsattes kung Kristian II och ersattes av sin farbror Fredrik I. Från svensk sida försökte Gustav Vasa utnyttja tronskiftet för att erövra Skåne, Halland och Blekinge från Danmark. Försöket misslyckades och efter ett möte i Malmö 1524 mellan Fredrik I och Gustav Vasa slöts fred. Missgynnade bönder som tidigare gynnats av den avsatte Kristian II:s politik gjorde uppror mot Fredrik I, och en blodig sammanstötning ägde rum vid Bunketofta lund den 11 maj 1525, varvid 2 000 bönder dödades och över 1 500 togs tillfånga av holsteinaren Johan Rantzaus styrkor. Efter sex veckors belägring föll Landskrona som hållits av Kristians anhängare och därmed hade upproret misslyckats.

En minnessten står vid Frillestad sydost om Helsingborg.

Att läsa: Blom & Moen, 1986; Larsson, Lars, 1966.

2. Slaget vid Lund

Staden Lund har, vilket kanske är föga känt, åskilliga militära minnen förutom bataljen 1676. Under Nordiska sjuårskriget var staden flera gånger bas för den danska hären med dess tyska landsknektar – en landsknektsdolk från omkring 1560 förvaras på Kulturen. På samma plats finns även en myntskatt daterad till kriget 1643–45. I Karl XII-huset (Hegardt-ska huset från 1580-talet på Stora Södergatan) planerade kungen fälttåget mot Norge 1716–18. Den mest dominerande händelsen är dock slaget 1676.

Den svenska armén led brist på förmödenheter och sjukdomar härjade bland soldaterna. Svenskarna var tvungna att nå ett avgörande eller utrymma Skåne. Efter rekognosceringar av terrängen söder om ån beslöt sig den svenska ledningen för att försöka göra ett överraskande anfall mot det danska lägret. Planen sattes i verket den 4 december 1676.

Den danska armén bestod av närmare 13 000 man och den svenska av omkring

8 000 man. Till detta kom att danskarna hade betydligt mera artilleri.

I spetsen för arméerna stod de bägge kungarna Kristian V och Karl XI.

Händelseförloppet den 4 december 1676: 0130 bröt den svenska armén upp från sitt läger vid Lilla Harrie.

0400 påbörjade den svenska armén övergången av Kävlingeån på isen vid Rinnebäcksmölla.

0700 nådde täten av de svenska trupperna fram till i höjd med Stångby kyrka. Vid denna tidpunkt upptäckte danska posteringar i trakten av Västra Hoby att svenskarna var på marsch och den danska armén intog full stridsberedskap.

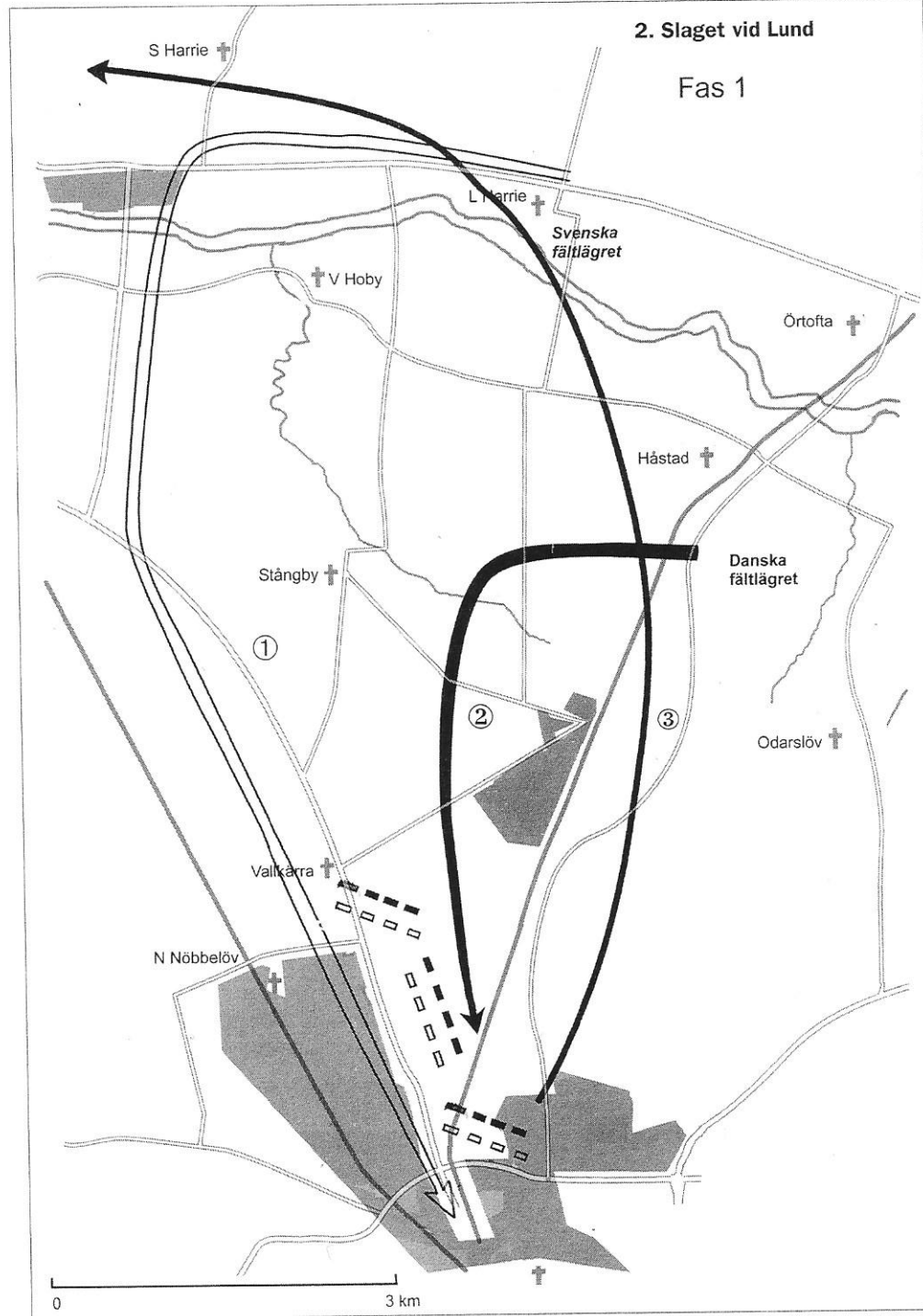
Den svenska armén fortsatte längs landsvägen mot Lund över Vallkärra.

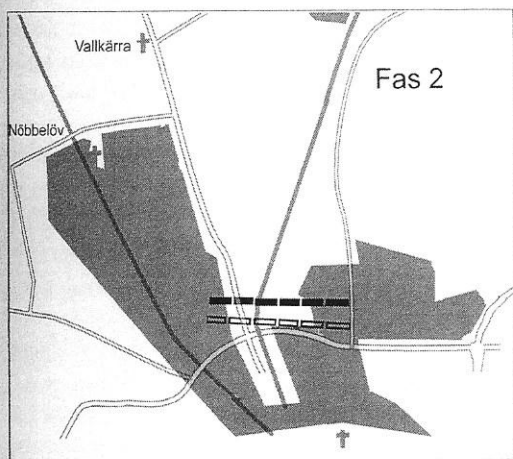
0830 mötte den svenska förtruppen danska styrkor vid Väderkvarnshöjden (ung. nuvarande Bryggeritomten) omedelbart norr om staden Lund. Striden slutade med att svenskarna besatte höjden.

Efter denna inledande strid möttes den svenska högerflygeln och den danska vänsterflygeln mellan Väderkvarnshöjden och Sliparebacken (nuvarande Monumentet).

1000 efter hårda strider sviktade den danska vänsterflygeln och övergick i flykt mot lägret vid Skälshög och vidare mot Kävlingeån. De svenska trupperna med Karl XI i spetsen förföljde de flyende danskarna, bland vilka Kristian V befann sig. Delar av de danska trupperna och däribland Kristian V räddade sig över ån och fortsatte mot Landskrona. Många danska soldater drunknade vid försöken att gå över ån. Karl XI och delar av den högsta svenska ledningen befann sig nu långt borta från det egentliga slagfältet vid Lund.

Under tiden gick återstoden av arméerna i strid med varandra i området längs vägen till Kävlinge mellan Vallkärra och Sliparebacken. Danskarna var här överlägsna vad gällde kavalleri och artilleri. I den svenska armén rådde också ovisshet om kungens öde.

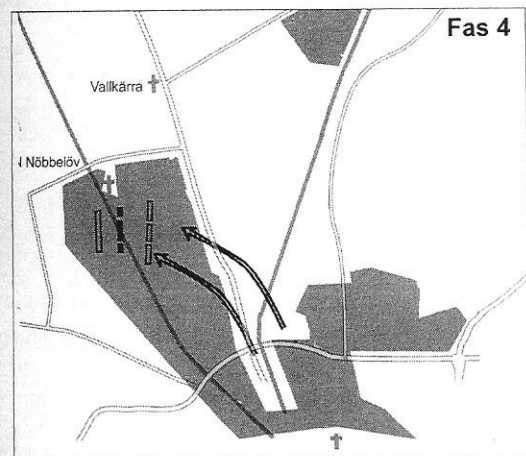
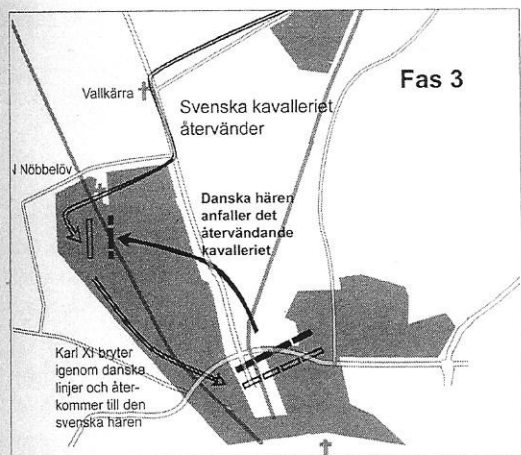

2. Lund

Fas 1. Tidigt på morgonen rycker den svenska hären (vit pil ①) fram för att kringgå det danska lägret mot Lunds stad. När danskarna (svart pil ②) larmats uppstår strider längs marschvägen. Det svenska kavalleriet förföljer flyende danskar ③, men lämnar därvid kontakten med kvarvarande styrkor.

Fas 2. Svenskarna lyckas dock nå stadens utkant och gör front mot norr. De svenska styrkorna ansätts mycket hårt.

Fas 3 och 4. Efter växlingsrika strider har den danska sidan mot dagens slut dock dragit sig upp mot Nöbbelövs kyrka där den omringas med hjälp av det svenska rytteri som nu återfått kontakten med huvudslaget. Efter *Slaget vid Lund*, broschyr utgiven av Visa Lund, 1997.

Båda sidor drog sig tillbaka för att reorganisera styrkorna och ryckte sedan söderut mot Lund.

1330–1500 stod hårda strider i terrängen omedelbart norr om staden vilka slutade med att de svenska trupperna stod grupperade kring Väderkvarnshöjden. De danska styrkorna förberedde ett slutligt anfall. De danska styrkorna var nu överlägsna de svenska och en dansk seger tycktes vara nära förestående.

I detta läge återvände Karl XI i spetsen för några skvadroner rytteri till slagfältet. Inför hotet om att bli omringade vände danskarna för att slå de nyanlända trupperna. Karl XI tog sig själv genom de danska linjerna till sina trupper framför Lund och ledde dem mot danskarna, som nu blev utsatta för anfall från två håll.

1500–1530 stod slutstriden söder om Vallkärra kyrka där den danska armén blev kringränd. Striden blev här särskilt våldsam och övergick i en ren massaker. Kampen blev dock kortvarig och i skydd av det fallande vintermörkret lyckades återstoden av den danska armén dra sig tillbaka mot Landskrona. De svenska styrkorna var alltför utmattade för att orka förfölja.

Trots den danska numerära överlägsenheten blev Lund en svensk seger, men till ett högt pris. Det totala antalet stupade uppgick till närmare 9 000 man vilket utgör uppemot hälften av de stridande. Därmed framstår slaget vid Lund som ett av krigshistoriens blodigaste.

År 1883 invigdes monumentet över slaget vid Lund, placerat på Sliparebacken. Initiativet utgick från De Skånska Landskapens Historiska och Arkeologiska Förening med historikern Martin Weibull som drivande kraft. Monumentet är ritat av Helgo Zettervall och det ursprungliga materialet, vilket var cement, ersattes 1930 med granit. De kanoner och mörsare som finns på monumentet är originalpjäser, huvudsakligen från sjuttonhundratalet. På monumentet finns delar av en dikt

om slaget författad av den danske prästen Henrik Gerner år 1681. Monumentets budskap är försoningen mellan Danmark och Sverige, inte den svenska segern.

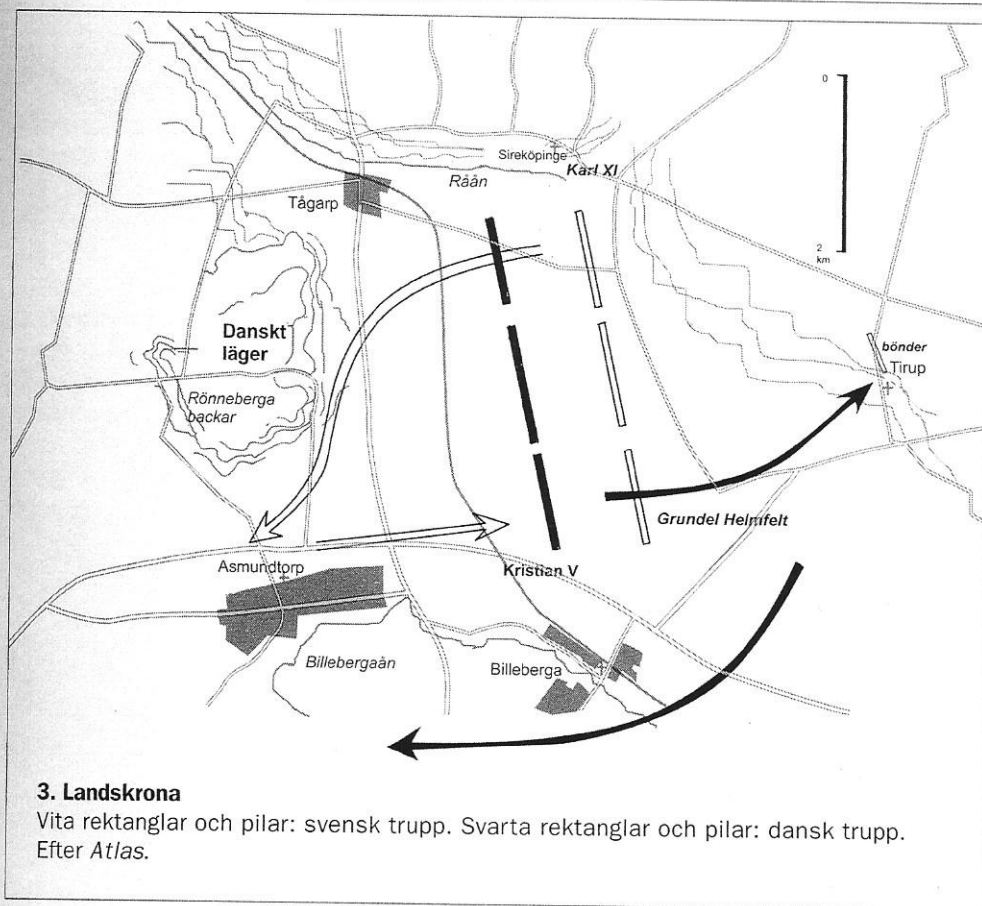
I terrängen som berördes i slaget vid Lund finns idag informationsskyltar på nio platser. En broschyr med karta finns tillgänglig på Turistbyrån i Lund som också arrangerar guidade turer över slagfältet. I Kulturhistoriska museets utställning om Lunds historia efter 1658 finns en mindre presentation av slaget med uniformer, kartor etc. Det finns också en videofilm om slaget som kan köpas på ovannämnda ställen samt i bokhandeln.

Att läsa: Askgard & Stade, 1983; Holm 1948; Wahlöö & Larsson, 1996.

3. Slaget vid Landskrona (Rönneberga backar)

Under Skånska kriget 1676–1679 utkämpades endast tre egentliga fältslag. Ett mindre vid Fyllebro utanför Halmstad den 17 augusti 1676 samt två större, vid Lund den 4 december 1676 och vid Landskrona den 14 juli 1677. Vid samtliga tillfällen avgick svenskarna med segern. Ingetdera av slagen blev, trots stora förluster på båda sidor, avgörande för krigets utgång. Kriget var ett utnöttningskrig med stora lidanden för civilbefolkningen som följd.

På Tirups hed möttes den 14 juli 1677 en dansk armé på omkring 10 000 man under Kristian V och en svensk armé på omkring 14 000 man under ledning av Karl XI och fältmarskalken Simon Grundel Helmfeldt. Den svenska armén var förstärkt med bönder från Småland. Slaget inleddes kring klockan 1100 med ett danskt anfall. Den danska högra flygeln hade stor framgång och svenskarna drevs genom Tirups by. På den vänstra flygeln gjorde svenskarna hårdare motstånd och de danska trupperna slogs tillbaka och retirerade. Detta ledde till att även den danska högerflygeln beordrades att gå tillbaka och

efter hårda strider i trakten av Asmundtorp drog sig den danska armén mot Landskrona medan den svenska slog läger vid Rönneberga backar. Förlusterna uppgick till sammanlagt 6 000 stupade danska och svenska soldater. Till de stupade hörde fältmarskalken Simon Grundel Helmfeldt som föll under de inledande striderna.

Trots att förlusterna fördelade sig ganska jämnt mellan de danska och svenska styrkorna blev slaget ett danskt nederlag.

En minnessten finns nordväst om Billeberga.

Att läsa: Stade, 1983; Blom & Moen, 1986.

4. Kärnan i Helsingborg

Kärnan började byggas omkring 1313 som ett skyddat bostadstorn åt den danske kungen då han vistades i Helsingborg. Tornet blev utbyggt till en borg med mycket tjocka murar, 420 cm nertill och cirka 380 cm upp till. Murarna är helt byggda i tegel. Tornet ingick i en slottsanläggning som skyddades av två murar. Helsingborgs slott var under medeltiden Skånes starkaste fäste och skyddade den viktiga övergången till Själland. Vid medeltidens slut förlorade Helsingborgs slott i betydelse bl a genom införandet av Öresundstullen vilket innebar att man i stället byggde ut borgen i Helsingör, föregångaren till Kronborg. I Kärnan placerades kano-